

CÂTEVA MENȚIUNI CU PRIVIRE LA SITUAȚIA JURIDICĂ A FEMEII DIN FRANȚA SECOLELOR XI-XIV

LĂCRĂMIOARA MARIN

Pentru a avea o imagine corectă a evoluției situației juridice a femeii Occidentului european, cu precădere din Franța secolelor XI-XIV, se cuvine, pentru început, să amintim principiile de bază care reglementau acest lucru, așa cum sunt ele prevăzute în dreptul roman.

Dreptul roman a avut o influență covârșitoare asupra sistemului legislativ din apusul Europei, el impunându-se ca o necesitate pentru juriștii secolelor XI-XIV.

Principiile de bază care stabileau situația juridică a femeii porneau de la dreptul lui Justinian, studiat și comentat de juriștii de la Școala din Bologna, începând cu sec. al XI-lea.

În vechiul drept roman, familia desemna un grup de rude care se aflau sub puterea aceluiași șef de familie – **pater familias**. Puterea lui **pater** asupra membrilor familiei s-a numit la început **manus**. Mai apoi, alături de **manus**, care desemna puterea asupra femeii căsătorite – **cum manu** – apare și termenul de **patria potestas**, care desemna puterea asupra copiilor. **Conventio in manum** este actul prin care femeia părăsește familia ei de origine și trece în familia soțului ei¹

În asemenea caz, femeia se numește **in manu mariti** (în puterea soțului sau a șefului de familie a soțului). Familia patriarhală mai cuprinde fiii cu soțiile lor, dacă erau căsătorite **cum manu**, fiicele până la căsătoria lor, dacă se căsătoreau **cum manu**, nepoții de fii și soțiile lor, nepoatele și persoanele adoptate. La finele Republicii femeile se căsătoreau rar **cum manu**. Acesta este un indiciu că familia patriarhală se găsește într-un proces de destrămare.

Căsătoria romană era un act privat, ea având loc fără intervenția unui organ de stat. E o chestiune care privește familia și nu tinerii ce urmează a se căsători. Redusă la sarcina de procreație sau de administrație domestică, femeia devenea un bun mobil, element al patrimoniului familial².

Căsătoria apare, deci, ca un acord. Este un consimțământ mutual al familiilor în cazul dreptului roman, cu clauze formale de contract pentru lumea germanică. În aceste condiții, atingerea de privilegiile soției desființa înțelegerea; divorțul era în drept prin semnare sau consimțământ la Roma și prin rambursarea prețului de cumpărare la barbari³.

După decesul soțului, zestrea inițială precum și averea soțului rămân sub controlul soției. Nu există exemple în care rapacitatea unui soț să nu fi dat înapoi în fața consecințelor unei spolieri care atrage ruptura contractului și război cu familia soției. Chiar în cazul repudierii, soțul trebuie să-i înapoieze soției zestrea sau, în cazul în care mai fost măritată, să-i lase averea soțului decedat⁴.

Toate acestea, în linii generale, erau prevăzute în dreptul roman. Câte din aceste legi vor fi respectate în evul mediu este greu de aproximat.

În secolul al XI-lea Universitatea din Bologna studiază pentru prima dată dreptul roman. Mai târziu, în legile care apar, se simte influența dreptului roman care este adaptat acum realităților din fiecare țară.

¹ Mihai Jacotă, *Curs de drept roman*, Iași, Universitatea "A.I. Cuza", p. 94.

² Robert Fossier, *Histoire sociale de l'Occident medieval*, Paris, Librairie Armand Colin, p. 95.

³ *Ibidem*, p. 96.

⁴ *Ibidem*, p. 97.

Imaginaea femeii, așa cum rezultă ea din sistemul juridic medieval, compoartă un tablou diferit de la un secol la altul, de la o țară la alta, de la o clasă socială la alta. Nuanțările, astfel, se impun cu necesitate.

În cele ce urmează vom avea ca exemplu situația femeii din Franța secolelor XI-XIV.

Tradiția spune că vocația naturală a femeii este căsătoria. Ea se exprimă uzual prin acordul celor două părți: "Ego, Matheva, accipio (vel duco) te Petrum in virum; Ego, Petrus, duco te Mathevem in uxorem", ei fiind uniți din acel moment "cum anulo et osculo"⁵.

De obicei, căsătoria era hotărâtă de părinți din rațiuni financiare, militare sau politice. Era hotărâtă când copiii erau abia născuți sau aveau câțiva ani. Cutumele locale respectă legile naturale fixând pentru căsătorie în cazul fetelor vârsta de 12 ani și pentru băieți 14 ani. Dreptul canonic autorizează mariajul la fete la 7 ani – "per verba del futuro"⁶.

Chiar dacă o căsătorie are loc la șapte ani, soții nu trăiesc împreună. Madame de Laurache din ținutul Laurogaise spune că primul ei soț a căzut în erezie și, pe patul de moarte, fiind nu s-a căit, dar ea n-a fost martoră oculară pentru că "era tânără și nu trăia cu el"⁷.

Făcute de părinți, din diferite interese, căsătoriile nu țineau cont de sentimentele celor doi parteneri. Deși biserica cerea, în teorie, consimțământul liber al partenerilor și "da"-ul era considerat esența doctrinei contractului de căsătorie făcut înaintea unui preot, în practică se omitea această cerință, câteodată rezultatele fiind nefericite. Documentele amintesc de împăratul Ludovic care și-a căsătorit fiica înainte ca aceasta să poată vorbi, alegând în numele ei. Mai târziu s-a spus c-a meritat pedeapsa lui Dumnezeu când ea a rămas mută pentru toată viața⁸.

Căsătoria din dragoste, în ciuda formulelor romantice cavalești, era încă un scop care trebuia atins mai curând după, decât înainte de a se pecetlui contractul dintre cei doi parteneri. Aceasta cădea în sarcina soției, deoarece era datoria ei să câștige dragostea soțului și să "dobândească în această lume acea tihnă care ar putea exista într-o căsnicie", acordându-i o atenție permanentă, îngrijindu-l, fiind amabilă, docilă și necicălitoare⁹.

Cârmuitorii nu ținea seama de interzicerea căsătoriei între rude, ale cărei riscuri erau bine cunoscute și care era interzisă de biserică până la gradul al patrulea. Își aduceau aminte de această interdicție numai când vroiau să desfacă o căsătorie ce devenise inconvenabilă sau să se debaraseze de un soț nepotrivit. Pentru o taxă sau o favoare politică proporțională cu rangul petiționarului, biserica era de acord, fie să ignore regula rudeniei pentru a permite căsătoria, fie să o invoce ca motiv de divorț.

În vederea obținerii unei căsătorii reușite, trebuia ca și dota să fie substanțială. Contractele de căsătorie încep adesea printr-un preambul convențional: "Aceasta este ordinea legii și a cutumei ce trebuie să se conformeze acestei reguli vechi, că mariajul se face prin dote și donații și că în consecință soții conchid printr-un contract"¹⁰. Există și o altă formulă, mai expresivă:

⁵ J.H. Mundy, *Les femmes à Toulouse au temps des cathares*, în *Annales économiques, sociétés, civilisations*, nr. 1, Paris, Librairie Armand Colin, 1987, p. 93.

⁶ René Metz, *Le statut de la femme en droit canonique médiéval*, în vol. *Recueils de la Société Jean Bodin pour l'Histoire Comparative des Institutions*, XII: *La Femme*, Bruxelles, 1962, p. 59.

⁷ François L. Ganshof, *Le statut de la femme dans la monarchie franque*, în vol. II: *La femme*, Bruxelles, 1962, p. 44-45.

⁸ Pierre Riche, *La femme à l'époque Carolingienne*, în vol. *Histoire mondiale de la femme*, II, Paris, 1978, p. 47.

⁹ G. Duby, R. Mandrou, *Histoire de la civilisation française*, tom I, *Le Moyen Âge et le XIV siècle*, Paris, 1958, p. 239.

¹⁰ J.H. Mundy, *op.cit.*, p. 101.

“Aceasta este ordinea legii și trebuie observată în toată veșnicia că mariajul e valabil pentru o dotă și un donator și că o dotă fără prezența căsătoriei nu produce nici un rezultat”¹¹.

Termenii din preambul și din cutumele oficiale vorbesc despre dota donată către soț sau către familia sa și **dotalicium** sau **donatio propter nuptias**¹² (această ultimă expresie este curentă în Franța secolului XIII) dată de soț sau de familia sa.

În 1207 seniorul de Isle-Jourdain se căsătorește cu India, fiica naturală a contelui Raymond VI, cadoul său de nule fiind de 5000 de scuzi; fiica lui Hugues Johannes, Ramunda, primește în 1221 cu ocazia căsătoriei sale 3000 de scuzi¹³ și exemplele pot continua.

Un alt aspect interesant îl reprezintă modul în care figurează femeile în testamente. În general, acestea sunt slab reprezentate în testamente. Fiicele figurează în mai puțin de jumătate din cazuri. Motivul nu trebuie căutat într-o prejudecăță masculină sau o mortalitate feminină crescută, ci în faptul că o dată măritată fiica nu mai poate avea pretenție asupra patrimoniului familial. Numite **pherna** la sfârșitul sec. XIII, bunurile date femeilor la căsătorie se sustrag controlului conjugal. O femeie decedată în 1251 își lasă averea nu propriului soț desemnat conducător testamentar, ci copiilor. În 1218 lombarda de Camaroda îi promite soțului său Bernard de Samatano să-i lase moștenire toate bunurile în cazul morții sale¹⁴. Bărbatul apare ca legatar al averii soției, excepție făcând nordul Lombardiei unde apar ca parteneri. În general, testamentele rezervă bunurile imobiliare băieților, fiicele (când sunt menționate) primind, fără excepție, bani sub formă de dotă. Pe de altă parte este vorba aici și de conservarea mijlocului de producție care menține numele de familie al seniorului.

În cazul morții bărbatului, printr-o lungă văduvie, femeia devine șeful familiei – **domina et potens** – până la majoratul copiilor.

În justiție văduvele aveau dreptul să depună mărturie. Se cunoaște cazul unei văduve care nu a fost menționată în testamentul soțului decedat. Ea se prezintă în fața instanței în 1230 și cere din averea lăsată de soțul ei suma de 1050 de scuzi. Din toată suma instanța hotărăște că i se cuvin 500 de scuzi¹⁵. Pentru a se evita aceste situații, dota familiilor era, de regulă, băgată în investiții sigure și ea nu putea fi înstrăinată de soț decât cu acordul soției. Drepturile femeii găseau protecție în așa numitele **exceptiones** provenite din dreptul roman târziu, prin care soțului îi era interzisă înstrăinarea dotei soției fără acordul acesteia.

Văduvele mai tinere preferau să se recăsătorească. Recăsătoria nu era lipsită de riscuri. Unii soți pe moarte condiționau preluarea averii cu interdicția de a se mărita. Un bogat senior își lasă toată averea soției sale, dar în cazul în care se recăsătorește ea trebuie să lase moștenirea cavalerilor ioiniți¹⁶. Exemplul cel mai curios îl oferă Pous de Capitedenario, primul patron al ordinului dominicanilor, care oferă enorma sumă de 10.000 scuzi pentru opere caritabile. Soția acestuia își are asigurată existența și întreținerea unui servitor personal într-o locuință fastuoasă prevăzută cu capela proprie. Interesant este că ea are asigurate aceste condiții doar atât timp cât nu părăsește locuința. Dacă o părăsește ea, își poate lua doar dota de 200 de scuzi¹⁷.

Văduva nu putea fi deposedată de **dos** și **dotalicium**. Bunurile obținute în perioada de coabitare puteau fi, după caz, însușite fie de văduvă, fie de rudele soțului în funcție de dispozițiile testamentare ale acestuia. Cutuma stabilea că văduva are dreptul la dotă plus jumătate din aceste

¹¹ **Ibidem**.

¹² **Ibidem**.

¹³ **Ibidem**, p. 103.

¹⁴ **Ibidem**, p. 104.

¹⁵ **Ibidem**, p. 105.

¹⁶ **Ibidem**.

¹⁷ **Ibidem**.

bunuri, dar ea este respectată mai mult în păturile inferioare ale societății, unde funcția socială a femeii, munca acesteia este apreciată și de neînlocuit. Interesantă este mărimea dotei în raport cu patrimoniul familiei. Se poate aprecia că ea deține o pondere importantă mergând până la 50% din acest patrimoniu și aceasta mai ales pe măsură ce coborâm pe scara socială. Există aspecte care influențează poziția văduvei la moartea soțului ei: pe măsură ce coborâm pe scara socială văduva are șanse din ce în ce mai mari să devină moștenitoare sau comștenitoare a averii, ceea ce nu prea se întâmpla în înalta societate. Aceasta nu înseamnă că păturile superioare acordau femeii o mai mică importanță decât o avea cea din straturile de jos ale societății. În numeroase cazuri, femeia e numită fie executoare testamentară, fie *domina et potens*, obținând astfel autoritatea supremă în familie¹⁸.

Divorțul nu există pentru unele țări ca Franța sau e foarte rar în Italia și Germania¹⁹. Constatăm, însă, un fenomen: existența cuplurilor separate, majoritatea având aparența abandonului. Textele nu ne vorbesc de abandonul masculin, dar lasă să se întrevadă reversul medaliei. În 1276 un soț cere magistraților din Toulouse să anuleze pretențiile soției sale asupra bunurilor ei și să-i atribuie dota acesteia deoarece ea îl părăsise²⁰.

În cazul în care divorțul nu este posibil, este posibilă separația prin contract; se pare că în lumina angajamentelor luate în vederea căsătoriei interdicția divorțului are rolul de a proteja femeia.

Începând cu 1096 Conciliul din Nîmes condamnă adulterul și divorțul. Pentru anumite motive – sterilitate, de exemplu – biserica a consimțit să extindă mult cazurile de anulare pentru consangvinitate, despre care știm că, începând cu regele Franței Ludovic al VIII-lea, până la ultimul nobil din țară, toți abuzau de acest lucru.

Deși jurisprudența laică inspirată din dreptul roman sau cutumele epocii oferea anumite drepturi femeii din evul mediu occidental, adevărata orientare în legătură cu poziția oficială față de femeie a dat-o Biserica²¹.

Prin prevederile dreptului canonic medieval statutul femeii s-a agravat culminând în secolul XIV cu marea reprizare a vrăjitoriei, instituită de Inchiziție.

Quelques mentions concernant la situation juridique de la femme dans la France de XIe-XIVe siècles Résumé

L'article traite la situation juridique de la femme dans la France, pendant XIe-XIVe siècles, en réalisant une comparaison entre le droit romain et le système législatif médiéval valable dans la plupart des pays occidentaux européens. L'auteur traite toutes les problèmes comme: le mariage, la dot, le divorce, le droit à l'héritage.

L'image de la femme ainsi qu'elle résulte du système juridique médiéval, comporte un tableau différent d'un siècle à l'autre, d'un pays à l'autre, d'une classe sociale à l'autre. Les nuances s'imposent nécessairement.

¹⁸ *Ibidem*, p. 115.

¹⁹ Robert Fossier, *op.cit.*, p. 106.

²⁰ J.H. Mundy, *op.cit.*, p. 117.

²¹ Lăcrămioara Marin, Câteva considerente cu privire la imaginea femeii în Europa occidentală a secolelor XI-XIV. Concepția bisericii față de femeie oglindită în dreptul canonic medieval, în *Carpica*, XXVII, 1998, p. 277-284.